

Hz. Musa - Hızır (a.s.) Kıssası Ekseninde Mürşide Teslimiyet: Ya'kub-ı Çerhî Örneği

Ahmet Cahid Haksever*

Öz

İnsan fitratının bir veçhesini oluşturan din ve onun mistik yönü, tarih boyunca bireylerin kendilerini ait hissettikleri yapılarca suiistimale uğratılabilmektedir. Böyle bir duruma düşmedeki ana etmen, dini bilgi konusundaki yetersizliktir. Diğer yandan dini-manevi eğitimde güven ve sevgi, otoriteye teslimiyeti de beraberinde getirmekte, ancak sınırları bilinmeyen bir tabiiyet sadece saptırana değil, tabi olana da dini-ahlâki mesuliyet yüklemektedir. Tasavvuf terminolojisindeki “Gassâl elindeki meyyit gibi olmak”, “şeyhin hikmetinden sual olunmaz” gibi deyimler bağlamının dışında, koşulsuz bir teslimiyet algısı çerçevesinde değerlendirilebilmektedir. Böyle bir davranışın mahzurlarına dikkat çekmek üzere sufiler tarafından kaleme alınmış eserler mevcuttur. Kur'an'daki kıssalardan hareketle mevzuyu ele alan isimlerden biri de Yakub-ı Çerhî'dir. Bu çalışmada, Kehf Süresi 60-82. ayetlerde geçen Hz. Musa-Hızır kıssasından hareketle genelde dini cemaatlerde özelde ise tarikatlardaki teslimiyetin kapsam ve sınırlılıkları Yakub-ı Çerhî'nin perspektifinden ortaya konmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Musa, Hızır, Kıssa, Yakub-ı Çerhî, Teslimiyet

---

* Prof. Dr., Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, ahmetcahid@hotmail.com

The Submission to a Murshid in the Centre of the Story of Moses-Khidr: The Example of Yakob Charkhi

Abstract

Religion, which constitutes an aspect of human nature, and its mystic aspect could have been misused by the structures that the individuals feel a part of during the history. The main reason why individuals experience such a situation is the lack of religious knowledge. On the other hand, trust and love in the religious and spiritual training bring along submission while allegiance whose limit is unknown brings religious and moral responsibility not only to the one who perverts but also to the one who is dependent. The sayings such as "Be like the dead in the hands of dead body bather." and "One shall not question the wisdom of the sheikh." form an unconditional submission perception. There are works done by the sufis in order to draw the attention towards the extent and limits of the submission to the spiritual authority. Yakob al-Charkhi is one of those who discuss this matter through the stories mentioned in the Quran. In this study, benefitting from the story between Prophet Musa and Khidr stated in the verses 61-82 of surah al-Khaf, we will try to address the extent and limits of the submission in the tariqas (sufi orders) in particular and in religious communities at large from the perspective of Yakob al-Charkhi.

Key Words: Moses, Khidr, Qur'anic Tale, Yakob al-Charkhi, Submission

ماهية التسليم للمرشد علي محور قصة موسى وخضر عليهما السلام

(يعقوب الجرخي نموذجاً)

ملخص

الدين ، يشكل جانباً من جوانب الطبيعة البشرية وجانبه التصوفي قد تم إساءة استخدامه عبر التاريخ من قبل التكوينات التي يشعر الأفراد بالانتماء إليها. العامل الرئيسي في مثل هذه الحالة هو نقص المعرفة الدينية. من ناحية أخرى ، فإن الثقة والحب في التعليم الديني والروحي يجلبان الخضوع للسلطة. فمثل العبارات "أن تكون مثل الميت في يد الغسال" و "لا يسأل من حكمة الشيخ" الموجودة في مصطلحات الصوفية ، قد تقيم خارج السياق في إطار تصور الخضوع المطلق وبلا قيد وشرط. للفت الانتباه إلى مخاطر مثل هذا السلوك مؤلفات قد كتبها علماء التصوف. و يعقوب الجرخي من الأسماء التي تناولت الموضوع بناءً على القصص القرآنية. في هذا البحث سيتم محاولة الكشف عن نطاق وحدود الخضوع في المجتمعات الدينية بشكل عام وفي الطوائف الدينية بشكل خاص من منظور يعقوب الجرخي منطلقاً من قصة موسى وخضر عليهما السلام الواردة في سورة الكهف(الآيات: 60-82).

الكلمات المفتاحية: موسى، خضر، قصة، يعقوب الجرخي، الخضوع

Giriş

Ya'küb b. Osman el-Çerhî Kabil ile Kandeher arasındaki Çerh'te dünyaya gelmiştir. O, Nakşbendiliğin kendisine nispet edildiği Bahâeddîn Nakşbend sonrası tarikatın sürekliliğindeki önemli isimlerden biridir.¹ Bahâeddin Nakşbend'in halifelerinden birisi olması hasebiyle Yakub-ı Çerhî'nin(ö. 851/1447) ortaya koyduğu eserler, tarikatın erken dönem doktriner yapısı hakkında da fikir vermektedir.

Hz. Musa ve Hızır kıssası; Hızır'ın kimliği, ilm-i ledün, velâyet-nübüvvet, ricalu'l-gayb, kötülük, kader, mevzuyla alakalı rivayetlerin sıhhatine dair meseleleriyle tasavvuf dışında hadis, fıkıh, kelim ve tefsire de konu olmaktadır. Sufî müelliflerin, kıssada geçen Hızır (a.s.)'ın kimliğine ricalu'l-gayb ekseninde açıklama getirirken Kur'an'ın mesajına da farklı veçheleriyle değindikleri görülmektedir.

Yakub-ı Çerhî, ricalu'l-gayb meselesini² ele aldığı *Risale-i Ebdaliyye*³ isimli eserinde Hızır (a.s.)'ın kimliği yanında, Kehf Süresi'nde geçen kıssanın içeriğine dair meseleleri de ele almıştır. Bu meselelerden biri de Hz. Musa - Hızır (a.s.) kıssası ekseninde seyr ü sülûktaki eğitim ve mürşide teslimiyet konusudur. Mevzuya geçmeden önce Kur'an'da geçen kıssaların mahiyeti kuram ve kurumlarıyla tasavvuf, tarikat ve mürşit meselesine kısaca değinelim.

Kıssa

Kıssa, sözlükte anlatmak, haber vermek, bildirmek, rivayet etmek, sözü nakletmek, hikâye etmek, iz takip etmek, kesmek vb. anlamlardadır. İstilahta ise Kur'an'da anlatılan tarihîhadiseler ve peygamberlerin hayatlarına dair malumatı ifade eder.⁴Kıssa, tarihte yaşanmış, insanlık için her zaman için geçerli

¹ Abdurrahman Câmî,*Nefahâtü'l-üns min hazarâti'l-kuds*, çev. Lamiî Çelebi, İstanbul 1872, s. 436; Ali Şir Nevâî, *Nesâyimü'l-mahabbe min şemâyimi'l-fütüvve*, haz. Kemal Eraslan, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay., İstanbul 1979, s. 250;Ahmet Cahid Haksever, *Yakub-ı Çerhî: Hayatı, Eserleri ve Tasavvuf Anlayışı*, İnsan Yayınları, İstanbul 2009.

² Yakub-ı Çerhî'nin ricalu'l-gayb ve Hızır (a.s.)'ın kimliği meselesine yaklaşımı için bk. Haksever, *Yakub-ı Çerhî: Hayatı, Eserleri ve Tasavvuf Anlayışı*, İnsan Yayınları, İstanbul 2009, ss.256-266.

³ Yakub-ı Çerhî bu eserinde ricalu'l-gayb hakkındaki bilgisinin yakîn derecesinde olduğunu belirtir. Eserde zaman zaman Hızır (a.s.) ile aralarında geçen konuşmalardan da bahsetmektedir. Bk. Yakub-ı Çerhî, *Risâle-i Ebdâliyye*, ed. Muhammed Nezir Ranchâ, Merkez-i Tahkikât-ı Farişî İrân-Pakistan, İslâmabat, 1978, ss. 12-14, 31-32.

⁴ Geniş bilgi için bk. İdris Şengül, *Kur'an'ın Temel Prensipleri Işığında Kıssaların Tahlil ve Değerlendirilmesi*, (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara 1990.

hakikatlerin, dinî değerlerin, yönlendirme, teşvik gibi unsurların, Allah tarafından Kur’ân muhataplarına; adeta olaylara yeniden bir canlılık vererek anlatılmasıdır. Kur’ân bir tarih kitabı olmadığından hadiseler, hidayet rehberi oluşuna uygun bir şekilde muhatapları irşad edip aydınlatacak şekilde anlatılmıştır.

Kıssa, lügat ve ıstılâh manası itibariyle “hikâye”den de farklıdır. Hikâye, gerçekleşsin ya da gerçekleşmesin anlatılan her şeye denir. Kur’ân-ı Kerîm’deki kıssaların ortak noktası, vukûu kesin tarihî hadiseler ve haberler oluşudur. Bu sebeple Kur’an’da hikâye değil, “kasas” ve “nebe” (çoğulu enba) gibi kelimeler kullanılmıştır. Nitekim “Ant olsun ki peygamberlerin kıssalarında akli olanlar için ibretler vardır. (Bu Kur’ân) uydurulabilen bir söz değildir” (Yusuf Sûresi, 12/111), “Şüphesiz bu anlatılanlar gerçek kıssalardır” (Âl-i İmran Sûresi 3/62) mealindeki âyetler kıssaların yaşanmışlığı konusuna işaret etmektedir. İslam’a karşı çıkanların Kur’an’ın âyetlerini “esâtirü’l-evvelîn”⁵ şeklinde nitelendirmelerine dokuz ayrı âyette karşı çıkılır.⁶

Tasavvuf

Tarihte dinsiz bir toplum bulunmayışı, dinin fitrî oluşunun tezahürüdür. Dini deruni boyutta yaşama arzusu da hemen her dinde karşılık bulmuş ve bunun için genel itibariyle “mistisizm” terimi kullanılmıştır. İslam mistisizmini ifade sadedinde kullanılan terim “tasavvuf”tur.

İstilahta tasavvuf, İslam’ın ruh hayatı ve İslam peygamberinin şahsında temsil ettiği manevî otoritenin, kurumsallaşmış ve günümüze kadar yaygınlaşarak gelmiş şeklidir. Konusu marifetullah; gayesi sâlikleri “ihsân” denilen ve Allah’ı görüyormuşçasına kulluk şuuruna erdirmek olan tasavvuf,

⁵ Öncekilerin masalları veya geçmişe ait efsaneler anlamındadır.

⁶ Kur’an’da kasas ve nebe dışında bu manada kullanılan bir diğer terim “mesel”dir. Tefsir usûlüne göre meseller; hakikatte vuku bulmayan, ancak öğüt, ders, ibret, kastedilen mananın anlaşılmasını kolaylaştırmak içindir. Böylece birtakım önemli hallerin, olayların ve hakikatlerin geçekte meydana gelmeyen suretler veya darb-ı mesellerle tasviri yapılarak, muhataba ulaştırılması istenen mana ve mesajlar zihne, anlayışa kolay bir tarzda sunulmaktadır.

“Mesel” in ders, ibret veya örnek anlamında kullanılması, kıssa ile hikâyeyi aynileştirmeyeceği gibi Kur’ân kıssalarını meseller gibi veya normal hikâyeler gibi tarihte gerçekten meydana gelmeyen rivayetler olarak görmek de mümkün değildir. Kıssalar hakkında bk. (18/13; 28/3; 4/164; 40/78); Bk. Şengül, *Kur’ân’ın Temel Prensipleri Işığında Kıssaların Tahlil ve Değerlendirilmesi*; Mustafa Öztürk, “Bilge Kul-Musa Kıssası ve İslam Kültüründe Hızır Mitosu”, *Ondokuzmayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Samsun 2003, sayı: 14-15, s. 246.

Kur'an'ı Allah Rasûlü (s.)'nün yaşadığı gibi yaşamaya çalışmak şeklinde tanımlanır.⁷

Tanımdan da anlaşılacağı üzere tasavvuf, ayrı bir din değil dini emir ve nehiyeler çerçevesinde daha deruni boyutta yaşama, Allah'a yakınlaşma amacıyla kendi içinde sistemli bir riyazet ve mücahedeyi referans alan yaşam biçimidir. Tasavvuf erbabı Kur'an ve sünnet ile çatışmamak kaydıyla yaşadığı bölgeye, kültüre ve hitap ettiği insanların meşreplerine göre dinin farklı yaşam formlarını geliştirmişlerdir. Bu manada tasavvuf, kendi başına bir kural koyucu değil, dinin koymuş olduğu kurallar çerçevesinde hayata tatbik edilmesidir.⁸

Tarikat

Tarikat ise tasavvufun kurumsallaşmış şeklidir. Dini "ihsan" çerçevesinde yaşamak hedefine ulaşmada tarikatlar farklı yöntemler geliştiren teşekküllerdir. Buna göre tarikat, icazet silsilesine sahip mürşit gözetiminde, tekke, zaviye gibi adlarla anılan mekânlarda, metodik tarzda manevî eğitim veren kurumlardır.

Dinin bünyesinden doğan bir akımın, o dinin emir ve nehiyelerine (şariat) uygun olması gerekmektedir. Şariat, dinin zahiri yönüyle; tasavvuf ise şariat eksenindeki bâtını yönüyle ilgilenir ve dini, azimetle yaşamayı hedefler. Başka bir ifadeyle şariat zarûriyyât, tasavvuf ise kemâliyyâtır.⁹ Bu konumuyla tarikatların, bireyin manevî tekâmülünde uyguladığı riyazet ve mücahede, nafil ibadetler kategorisinde değerlendirilebilir.

Dini deruni boyutta yaşamının sadece kurumsal yapılarda gerçekleştirebileceğini ileri sürmek doğru bir tespit sayılmayacaktır. Bu bir meşrep meselesidir ve fitratı buna müsait olmayanlar için Kur'an'ı yaşayıp Hz. Peygamber'i örnek almak yeterlidir. Nitekim "işte bugün sizin dininizi kemâle erdirdim ve üzerinizdeki nimetimi tamamladım. Sizin için din olarak İslâm'dan razı oldum"¹⁰ âyeti de hidayete ermede Allah e Rasûlü'ne tabi olmaya dikkat çekmektedir. Bu izah, tarikatlara mensubiyetin dine aykırı ya da onların faydasızlığı şeklinde de yorumlanmamalıdır.

⁷ Ali b. Muhammed es-Seyyid eş-Şerif el-Cürcânî, *Kitabu't-ta'rîfât*, thk.:Abdulmun'im el-Hafnî, Dâru'r-Reşâd, Kahire ts., s. 68; Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Marifet Yayınları, İstanbul 1995, ss. 512-513; Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Ağaç Kitabevi, İstanbul 2009, s. 634.

⁸ Ahmet Cahid Haksever, *Tasavvufu Anlama Kılavuzu*, Otto Yayınları, Ankara 2017, s. 18.

⁹ Haksever, *Tasavvufu Anlama Kılavuzu*, s. 34.

¹⁰ el-Mâide, 5/3.

Mürşit

İslam tasavvufunun diğer mistik sistemlerden ayrılan yönlerinden biri, mürşidin konumunun ayrıntılı bir şekilde ortaya konulmuş olmasıdır. Rüşd, sözlükte insanlara maslahatını anlatmak şeklinde tanımlanmaktadır. Mürşit, doğru yolu gösteren kişi demektir. Mürşit ya da rehber bilgiyi ve eğitilmeyi gerektiren her alanda bir ihtiyaçtır. Nasıl ki tıp kitaplarını okumak suretiyle tedavi yoluna gitmek ya da kıraati eserlerden öğrenmek nasıl mümkün değilse ahlâkın pratik yönünü kendine konu edinen tarikatların uyguladıkları sistemli sülûk yöntemi için de benzer durumdan söz edilebilir.¹¹

Tasavvufun özel ve aşkın bir tecrübeyi bünyesinde barındırması, rehberin önemini daha da artırmaktadır.¹²Zira mürşitlerin sorumluluklarından biri, müritlerine kabiliyetleri ölçüsünde evrad telkinidir. Her bir müride verilen günlük evradın ona özel oluşu, hekimlerin hastalarına verdikleri ilaçların dozajlarına benzetilebilir.

İslam tasavvufunda mürit-mürşit irtibatının koparılması tasavvufi eğitim açısından önemli olup müridin şeyhe yönelik sevgisini de muhafaza etmesi beklenir. Hemen tüm mistik sistemlerde karşılaşılan suiistimallerden biri, “kişi sevdiğine itaat eder” prensibinden hareketle sevginin beraberinde getirdiği teslimiyettir. “Gassâl önündeki meyyit gibi olmalı,”¹³ “şeyhin hikmetinden sual olunmaz” deyimleri manevi eğitimdeki âdâba işaret ederken maksadını aşan manalar da yüklenebilmiştir. Seyr ü sülûkta şeyhe teslimiyetin kapsam ve sınırlılıkları belirlenmiştir. Normal tedrisattan farklı olarak soru sormak yerine

---

¹¹ Bütünselliğe ulaşma hedefindeki yoga çalışmalarında bile, belli teknikler kitaplardan öğrenildikten sonra, ileri teknikler için uzman gözetimi önerilir. Zira öğrenci, kapasitesi ve denetleyebileceğinden fazla prana enerjisini harekete geçirebileceği için, geçerli koşullar yerine getirilmeden ileri tekniklere geçmek, ruhsal açıdan kişiye zarar verebilmektedir. Swami Rama, “Prana Bilimi”, *Nefes: Zihinle Beden Arasındaki Köprü*, Ötesi Yay., İstanbul 2000, s. 94, 97, 103; Haksever, *Yakub-ı Çerhî*, s. 113.

¹² Ya’kub b. Osman el-Çerhî, *Risâle-i Ünsiyye*, tash.: Muhammet Nezir Ranchâ, Merkez-i Tahkikât-ı Fârisî İnan u Pakistan, İslâmabad 1983, s. 33; Ya’kub b. Osman el-Çerhî, *Neynâme*, haz. Halilullah Halîlî, Tahran 1375, s. 165; Çerhî, *Tefsîr*, tash. Muhammet Nezir Ranchâ, Merkez-i Tahkikât-ı Fârisî İnan u Pakistan, İslâmabad 1983 vr. 77b; el-Cürçânî, *Ta’rifât*, s. 238; Enver Fuad Ebû Hazzam, Mu’cemu’l-mustalâhâtî’s-süfiyye, thk.: George Mutri Abdulmesih, Beyrut 1993, s. 161; Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri*, s. 527; Süleyman Uludağ, *İslâm’da Mürşit ve İrşad Faaliyetleri*, İrfan Yay., İstanbul 1975, s. 12; Hayati Hökelekli, “Din Psikolojisi Açısından Şeyh-Mürit İlişkileri ve Yunus Emre-Tapduk Emre”, *Hareket*, Mart 1981, s. 36; Haksever, *Yakub-ı Çerhî*, s. 112.

¹³ Çerhî, *Risâle-i Ünsiyye*, s. 26; Çerhî, *Neynâme*, s. 166.

müridin, hikmeti kendisinin keşfetmesi tavsiye edilir. Mürşide teslimiyette Hz. Musa -Hızır (a.s.) kıssası bu konuda misal olarak kullanılabilir.

Hz. Musa - Hızır (a.s.) Kıssasının Mürşit-Mürit İlişkisi Açısından İmkân ve Sınırlılıkları

Hz. Musa ile Hızır (a.s.) arasında geçen hadise Kehf Suresi altmış ilâ seksen ikinci âyetlerde şöyle anlatılır:¹⁴

“Musa, Firavun ve toplumunun helak edilmelerinden sonra Mısır hükümdarlığına girmiş ve minbere çıkıp hutbe okumuştur. Hutbesi pek hoş, çok anlamlı ve gayet edebî idi. Kalpler inceldi, gözlerden yaşlar aktı. Kendisine (a.s.) dendi ki, ey Allah'ın Peygamberi! Yeryüzünde Senden daha âlim var mı? Yok dedi. Bunun üzerine Allah Teâlâ onun kendisini beğenmesine razı olmadı ve buyurdu: Bil ki Ya Musa! İki denizin birleştiği yerde bir kulum var ki, senden daha âlimdir. Musa (a.s.) dedi ki, Ya Rabbi! Onu bana göster. Ona hizmet ederek ilim öğreneyim ve onun nefeslerinden ve sohbetinden açılıp gelişmeler elde edeyim. Allah Azimüşşan dedi, yanına azık olarak tuzlanarak güzelce pişmiş bir balık al ve o kulumu ara. O balığı kaybettiğin yerde onu bulacaksın. Aldı ve bu şekilde geçip gitti...”¹⁵

Hani Mûsâ, beraberindeki gence şöyle demişti: “İki denizin birleştiği yere varıncaya kadar durmayacağım ya da uzun zaman gideceğim (18/60).

“...Ne zaman balığı kaybedersen bana haber ver.”¹⁶

Her ikisi, iki denizin birleştiği yere varınca balıklarını unuttular. Balık, denizde bir yol tutup gitmişti. (18/61)Oradan uzaklaştıklarında Musa, yanındaki gence: 'Azığımızı çıkar, ant olsun bu yolculuğumuzda yorgun düştük” dedi. (18/62). (Genç adam:) Gördün mü? Dedi, kayaya sığındığımız sırada balığı unuttum. Onu hatırlamamı bana şeytandan başkası unutturmadı. O, şaşılacak bir şekilde denizde yolunu tutup gitmişti” (18/63).

Yuşa (a.s.) abdest almaya başladığında bir miktar su sepete sıçramış, balık canlanıp denize atlayarak tünel gibi suda oluşan bir yolu bulup gitmişti.¹⁷

¹⁴ Ayetlerin mealinde Diyanet Vakfı Yayınları esas alınmıştır.

¹⁵ Makalede yer verilen âyetlerin tefsirinde, yakın dönem, coğrafya ve Nakşilik gibi ortak yönler sebebiyle Nimetullah Nahcuvânî'nin (ö. 920/1514) tefsirini tercih ettik. Bk. Nimetullah Nahcuvânî, *el-Fevâtihu'l-İlâhiyye'l-mefâtihi'l-gaybiyye*, çev.: Ali İhsan Türcan, Ankara 2014, c. 2, s. 181.

¹⁶ Nahcuvânî, *el-Fevâtihu'l-İlâhiyye*, c. 2, s. 181.

Musa: İşte aradığımız o idi, dedi. Hemen izlerinin üzerine geri döndüler”(18/64). Derken, kullarımızdan bir kul buldular ki, ona katımızdan bir rahmet vermiş, yine ona tarafımızdan bir ilim öğretmiştik(18/65). Musa ona: Sana öğretilenden, bana, doğruyu bulmama yardım edecek bir bilgi öğretmen için sana tâbi olayım mı? Dedi (18/66). Dedi ki: Doğrusu sen benimle beraberliğe sabredemezsin (18/67). İç yüzünü kavrayamadığın bir şeye nasıl sabredersin? Dedi(18/68).O da: İnşallah beni sabırlı bulacaksın, sana hiç bir hususta karşı gelmem, dedi.” (18/69)

(O kul:) Eğer bana tâbi olursan, sana o konuda bilgi verinceye kadar hiçbir şey hakkında bana soru sorma! Dedi (18/70).Bunun üzerine yürüdüler. Nihayet gemiye bindikleri zaman o (Hızır) gemiyi deldi. Musa: Halkını boğmak için mi onu deldin? Gerçekten sen (ziyanı) büyük bir iş yaptın! Dedi (18/71). (Hızır:) Ben sana, benimle beraberliğe sabredemezsin, demedim mi? Dedi(18/72). Musa: Unuttuğum şeyden dolayı beni muaheze etme; işimde bana güçlük çıkarma, dedi (18/73). Yine yürüdüler. Nihayet bir erkek çocuğa rastladıklarında (Hızır) hemen onu öldürdü. Musa dedi ki: Tertemiz bir canı, bir can karşılığı olmaksızın (kimseyi öldürmediği halde) katlettin ha! Gerçekten sen fena bir şey yaptın! (18/74). (Hızır:) Ben sana, benimle beraber (olacaklara) sabredemezsin, demedim mi? Dedi (18/75). Musa: Eğer, dedi, bundan sonra sana bir şey sorarsam artık bana arkadaşlık etme. Hakikaten benim tarafımdan (ileri sürebilecek) mazeretin sonuna ulaştın (18/76).

Yine yürüdüler. Nihayet bir köy halkına varıp onlardan yiyecek istediler. Ancak köy halkı onları misafir etmekten kaçındılar. Derken orada yıkılmak üzere bulunan bir duvarla karşılaştılar. (Hızır) hemen onu doğrulttu. Musa: Dileseydin, elbet buna karşı bir ücret alırdın, dedi (18/77). (Hızır) şöyle dedi: “İşte bu, benimle senin aramızın ayrılmasıdır. Şimdi sana, sabredemediğin şeylerin içyüzünü haber vereceğim (18/78). Gemi var ya, o, denizde çalışan yoksul kimselerindi. Onu kusurlu kılmak istedim. (Çünkü) onların arkasında, her (sağlam) gemiyi gasp etmekte olan bir kral vardı (18/79).Erkek çocuğa gelince, onun ana babası, mümin kimselerdi. Bunun için (çocuğun) onları azgınlık ve nankörlüğe boğmasından korktuk (18/80). (Devam etti:) Böylece istedik ki, Rableri onun yerine kendilerine, ondan daha temiz ve daha merhametlisini versin(18/81). Duvara gelince, şehirde iki yetim çocuğun idi; altında da onlara ait bir hazine vardı; babaları ise iyi bir kimse idi. Rabbin istedi ki, o iki çocuk

---

¹⁷ Nahcuvânî, age, c. 2, s. 182.

güçlü çağlarına erişsinler ve Rabbinden bir rahmet olarak hazinelerini çıkarsınlar. Ben bunu da kendiliğimden yapmadım. İşte, hakkında sabredemediğin şeylerin iç yüzü budur (18/82).

Allah Resulü (a.s.): "Allah Musa'ya rahmet etsin! Çok isterdim ki Musa sabreseydi de aralarında geçen maceralarımı bize anlataydı, bunu ne kadar isterdim"¹⁸ buyurmaktadır.

Kuşeyrî, Hz. Musa'nın, Hızır (a.s.)'ın ilham-ı İlâhî ile hareket eden bir görevli olduğunu unutup ona itiraz etmesini değerlendirirken Ebû Ali Dekkâk'ın, "her ayrılışın başlangıcı, muhalefettir. Yani şeyhine muhalefet eden kimse, artık onun tarikinde kalamaz" sözünü nakleder.¹⁹ Dolayısıyla, alanında otorite kabul edilen mürşide manevi eğitim konusunda itiraz edilmemeli, mürit mürşidine güvenmelidir. Bu güven, Bahâeddîn Nakşbend'in, "Hakîkî mürşidi bulduğunda kapısına yapış, ancak bağlı bir kedi gibi olursan yarım iş yapmış olursun"²⁰ şeklinde belirttiği gibi, teslimiyeti beraberinde getirecektir. Hızır (a.s.) ile Hz. Mûsâ kıssasından hareketle mürit-mürşit ilişkilerine dair şu değerlendirmeler yapılabilir:

Meseleye Hz. Musa penceresinden yaklaşıldığında itirazlarının zahir planda haklı olduğu söylenebilir. Kendilerine iyilikte bulunan gemi sahiplerine zahirde kötülük, diğer bir tabirle nankörlük edilmiştir. Küçük bir çocuğun öldürülmesi ise zahir planda cinayettir. Kendilerine iyilik etmeyen bir kavme iyilik ise diğerkâmlık şeklinde değerlendirilebilir.

Peygamberler tebliğ ettikleri hükümler çerçevesinde hareket etmek durumundadırlar. Hızır (a.s.)'a ise işlerin bätını ve eşyanın hakikatleri bildirilmiş ve kendisine buna göre amel etmesi emredilmiştir. Nitekim Hz. Musa'nın Hızır (a.s.)'a karşı çıkışı bu yüzdendir. Burada Hızır (a.s.)'ın gözden kaçırılmaması gereken özel bir misyonu vardır:

- Hızır (a.s.), ledünnî ilme sahip olup Çerhî'nin ifadesiyle ricalu'l-gaybın²¹ kutbudur.

¹⁸ Buhârî, Tefsîr, Kehf 2, 3, 4; Müslim, Sahîh, Fedâil 46/170, hno: 2380; Tirmizî, Tefsîr, Kehf, 18, hno: 3149.

¹⁹ Abdülkerim Kuşeyrî, *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye*, thk.: Maruf Zerrîk – Abdulhamid Baltacı, Beyrut 1413/1993, s. 334; Çerhî, *Neynâme*, ss. 166, 171, 189.

²⁰ Haksever, *Yakub-ı Çerhî*, s. 121.

²¹ Çerhî'nin ricalu'l-gayb konusundaki görüşleri için bk. Haksever, *Yakub-ı Çerhî*, ss. 256-267.

- Onun yaptığı fiillerde gaybî bilgilendirme söz konusudur.

- Hızır (a.s.) bu filleri aldığı İlahi emirle icra etmekte, kendi çıkarı için işlememektedir.

Bu durumda dinin hükümlerine aykırı bir uygulama keşif, rüya veya ilham yoluyla bilgi edindiğini iddia eden ve yaptığı işleri kendi menfaati için gerçekleştirmediğini söyleyen herhangi bir manevi otorite için emsal teşkil eder mi? Sorusu gündeme gelmektedir. Burada gözden kaçırılmaması gereken asıl nokta, Hızır (a.s.)'ın görevlendirilmesiyle ilgili İlâhî te'yyid Kur'an'da bir başkası için geçerli değildir (Bk. el-Kehf, 18/65). Dolayısıyla Hz. Musa ile Hızır (a.s.) arasında geçen bu kıssadan hareketle, Hızır (a.s.)'dan başka hiç kimsenin dinin hükümlerine aykırı fiilleri işleme ya da müritlerine, bağlılarına işletme salahiyeti yoktur. Teslimiyet, müridin şeriat eksenindeki manevi eğitim uygulamalarında geçerlidir. Dinin hükümlerinin ihlâl edildiği durumlardaki teslimiyet, böylesi bir emre itaat edene de mesuliyet yükler.

Tasavvuf erbabı, gerçek mürşitte bulunması gereken nitelikleri belirtirken bir tarikata girmeyi düşünen mürit adaylarının sorumluluklarına da dikkat çekmişlerdir. Bunlar içinde konumuz açısından en önemli prensip, kendini manevi otorite olarak tanıtanlara karşı dikkat ve dini hükümlere uymadaki hassasiyettir.²² Zira hiç kimsenin helale haram, harama da helal deme gibi bir yetkisi olmadığı gibi Allah'a isyan konusunda hiç kimsenin sözü dinlenmez ve emrine itaat edilmez. Manevi otorite kabul edilen kişinin, dinin hükümlerine muhalif söylem ve davranışlarını onaylamak, ona teslimiyet göstermek ya da bunda bir hikmet vardır gibi bir tavır sergilemek bireye de sorumluluk yükler. Nitekim Hıristiyan ve Yahudilerin azap sebeplerinden biri, Allah'ın mesajını çarpıtan dini liderlerini sorgulayacakları yerde Allah'tan bir emir imiş gibi onların dediklerine uymalarıdır.²³ Tasavvuf pratiğindeki bunca önemine rağmen mürşide taallukun, seyr ü sülûkun belli bir dönemi için geçerli olduğu da unutulmamalıdır.²⁴

²² Çerhî, *Neynâme*, s. 171.

²³ “(Yahudiler) Allah'ı bırakıp hahamlarını; (Hıristiyanlar ise) rahiplerini ve Meryem oğlu Mesih'i Rab edindiler. Oysa onlar da ancak, bir olan Allah'a ibadet etmekle emir olunmuşlardır...” et-Tevbe 9/31.

²⁴ Çerhî, *Neynâme*, s. 170; Ali b. Hüseyin Vâiz el-Kâşifî, *Reşahât-ı Aynü'l-Hayât*, çev.: Mehmed Rauf Efendi, İstanbul 1291 (taş baskı), ss. 122-123, 134.

Sonuç

Tasavvufu diğer mistik sistemlerden ayıran unsurlardan biri, müridin manevi yolculuğunda mürşidin başat rolüdür. Mürşit, daha önce bu eğitimi almış, tuzak ve engelleri görmüştür. Dolayısıyla onun yapacağı rehberlik, müridi yanlış yollara sürüklenmekten koruyacaktır. İslam tasavvufunda tabakât kültürünün diğer mistik yapılara göre çok daha zengin bir külliyyatının bulunması da buna dayandırılmaktadır.

Mürit ile mürşit arasındaki bu bağın tesisinde sahabe ve Allah Rasûlü (a.s.) arasındaki sevgi, iletişim, diyalog ve teslimiyet örnek verilebilir. Hz. Peygamber ile Zeyd b. Harise arasındaki manevi evlat ilişkisi, Hz. Ebu Bekr'inİsra ve Miraç konusunda “o söylüyorsa doğrudur” yaklaşımı tasavvufta mürit-mürşit ilişkisine örnek gösterilir. Yine manevi eğitimde hakikatin keşfedilmesi için soru sormamak tavsiye edilse de yasaklanmış da değildir. Nitekim Hz. Ömer'in Hudeybiye'de Allah Rasulü'ne, “sen peygamber değil misin?” şeklindeki sorusunu kimse yadırgamadığı gibi Allah Rasulü (s.) de bu suali, “evet ben peygamberim” şeklinde cevaplamıştır.

Kehf Sûresi'nde geçen Hz. Musa-Hızır (a.s.) kıssasından hareketle mürit-mürşit ilişkisi konusunda şu değerlendirmeler yapılabilir:

İnsanın sahip olduğu ilimle övünmemesi, kendince hoş olmayan şeyi yadsımaması, zihninde kötü gibi gözüken bir fenomende kendisinin bilmediği gizli bir incelik olabileceğini düşünmesi, İlahi takdirin insanlar tarafından çözülemeyen sırlarının bulunabildiği, mürşide karşı alçakgönüllü ve hürmetkâr davranılması, konuşurken edebe riayet, bilinmeyen konuları öğrenmede sabır ve sebat üzere hareket, dinin emirlerini tebliğ, yasaklarından men, manevi eğitim sınırları içinde müridin mürşidine teslimiyeti, hakikatleri soru sormadan, muhalefet etmeden kendisinin keşfetmesi, mürşidin hatalı müridini uyarması, hatayı tekrarlaması durumunda onu affetmesi gibi hususlar bu kıssadan çıkarılan dersler arasında sayılabilir. Bununla birlikte, ilm-i ledünne sahip Hızır (a.s.)'ın dinin hükümlerine aykırı gibi görünen uygulamalarının tarihte ya da günümüzde manevi otorite konumundaki herhangi bir kişi için geçerli olamayacağı unutulmamalıdır. Zira Hızır (a.s.)'ın bu fiilleri İlahi bir emir ile icra ettiği vahiyle sabittir.

Seyr ü sülûkta ilk aşamanın şeriat oluşu, tasavvufun kaynağını dinden alışının tabii bir neticesidir. Dini hüküm hassasiyeti suiistimallere karşı en önemli kontrol mekanizmasıdır. Zira asgari düzeydeki ahlâkî erdemler gerçekleştirilmeden yani dinin hükümlere uymada hassasiyet olmadan kemâlatın sağlanamayacağı genel bir ahlâki ilkedir. Dolayısıyla manevi otorite konumundaki herhangi bir şahsiyetin keşif, rüya veya ilham yoluyla bilgi aldığını iddia ederek ya da âyetleri, hadisleri te'vil ederek helalleri haram, haramları helal sayma, bağlılarını dinin hükümlerine aykırı uygulamalara sevk etme yetkileri yoktur. Aksi durum, sadece böyle bir talepte bulunamı değil, icra edeni de mesul tutar.

Kaynakça

- Abdurrahman Câmî, *Nefahâtü'l-Üns min Hazarâti'l-Kuds*, çev. Lamiî Çelebi, İstanbul 1872.
- Abdülkerim Kuşeyrî, *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye*, tahk.: Maruf Zerrîk – Abdulhamid Baltacı, Beyrut 1413/1993.
- Ahmet Cahid Haksever, *Yakub-ı Çerhî: Hayatı, Eserleri ve Tasavvuf Anlayışı*, İnsan Yayınları, İstanbul 2009.
- Ahmet Cahid Haksever, *Tasavvufu Anlama Kılavuzu*, Otto Yayınları, Ankara 2017.
- Ali b. Hüseyin Vâiz el-Kâşîfi, *Reşahât-ı Aynü'l-Hayât*, çev.: Mehmed Rauf Efendi, İstanbul 1291 (taş baskı).
- Ali b. Muhammed es-Seyyid eş-Şerîf el-Cürçânî, *Kitabu't-ta'rifât*, thk: Abdulmun'im el-Hafnî, Dâru'r-Reşâd, Kahire ts.
- Ali Şîr Nevâî, *Nesâyimü'l-mahabbe min şemâiyimi'l-fütüvyve*, haz. Kemal Eraslan, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay., İstanbul 1979
- Enver Fuad EbûHazzam, *Mu'cemu'l-mustalâhâti's-süfiyye*, tahk: George Mutri Abdulmesih, Beyrut 1993.
- Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Ağaç Kitabevi, İstanbul 2009.
- Hayati Hökelekli, “Din Psikolojisi Açısından Şeyh-Mürîd İlişkileri ve Yûnus Emre-Tapduk Emre”, *Hareket*, Mart 1981.
- İdris Şengül, *Kur'ân'ın Temel Prensipleri Işığında Kıssaların Tahlil ve Değerlendirilmesi*, (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara 1990.
- Mustafa Öztürk, “Bilge Kul-Musa Kıssası ve İslam Kültüründe Hızır Mitosu”, *Ondokuzmayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Samsun 2003, sayı: 14-15.
- Nimetullah Nahcuvânî, *el-Fevâtihu'l-İlâhiyyeve'l-mefâtihi'l-gaybiyye*, çev.: Ali İhsan Türcan, Ankara 2014.
- Süleyman Uludağ, *İslâm'da Mürşit ve İrşad Faaliyetleri*, İrfan Yay., İstanbul 1975.
- Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Marifet Yayınları, İstanbul 1995.
- Swami Rama, “Prana Bilimi”, *Nefes: Zihinle Beden Arasındaki Köprü*, Ötesi Yay., İstanbul 2000.
- Ya'kub b. Osman el-Çerhî, *Neynâme*, haz: Halilullah Halilî, Tahran 1375.
- Ya'kub b. Osman el-Çerhî, *Risâle-i Ebdâliyye*, ed. Muhammed Nezir Ranchâ, Merkez-i Tahkikât-ı Fârisî İran-Pakistan, İslâmabat, 1978.
- Ya'kub b. Osman el-Çerhî, *Tefsîr*, tsh: Muhammed Nezir Ranchâ, Merkez-i Tahkikât-ı Fârisî İran u Pakistan, İslâmabad 1983.
- Ya'kub b. Osman el-Çerhî, *Risâle-i Ünsiyye*, tsh: Muhammed Nezir Ranchâ, Merkez-i Tahkikât-ı Fârisî İran u Pakistan, İslâmabad 1983.